АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ: СТРУКТУРА, ЕЛЕМЕНТИ ТА ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

ШЕВЧЕНКО Василь Михайлович - доктор філософії (ГУНП в Харківській області, м. Харків, Україна)

УДК 342.7:351.77-053.2
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2024.3.66

У статті розглянуто актуальні проблеми адміністративно-правового захисту прав дитини в умовах посилення глобалізаційних процесів та прагнення України до євроінтеграції. Досліджено, що впровадження європейських стандартів, які охоплюють права людини, демократичні цінності й принципи верховенства права, є важливою передумовою ефективного забезпечення правового статусу дітей. Розглянуто механізм правового регулювання як універсальну категорію, що дозволяє аналізувати це явище поза межами окремих галузей права. Його визначають як систему правових засобів, методів і форм, за допомогою яких норми права впроваджуються у суспільні відносини, забезпечуючи їх впорядкування та стабільний правопорядок. Визначено, що, попри наявність розгалуженої системи міжнародних і національних нормативно-правових актів, реалізація прав дитини ускладнюється розривом між задекларованими нормами та практичними механізмами їх виконання, недостатньою координацією державних органів і розмитістю відповідальності. Проаналізовано структуру адміністративно-правового механізму захисту прав дитини, який складається з міжнародного, національного та місцевого рівнів, а також основних елементів: правових норм, адміністративних процедур, діяльності уповноважених органів, ролі інститутів громадянського суспільства й активної позиції дітей та їх представників. Встановлено, що ефективність системи захисту прав дитини вимагає вдосконалення координації між усіма суб'єктами, впровадження дієвих механізмів контролю, відповідальності та доступу до правової допомоги, особливо щодо питань житла, опіки, освіти та захисту від насильства. Зроблено висновки, що формування ефективного адміністративно-правового захисту прав дитини має відповідати як міжнародним стандартам, так і національним потребам, що дозволить гарантувати не лише формальний, а й реальний захист прав дітей, сприятиме їхній безпеці, розвитку й добробуту, а також стане ключовим завданням сучасної державної політики України.

Ключові слова: Адміністративно-правовий механізм, захист прав дитини, структура, елементи, принципи функціонування, адміністративне право, правове регулювання, міжнародні стандарти, державна політика, гарантії прав дитини.

Постановка проблеми

Посилення глобалізаційних тенденцій та прагнення України до інтеграції з Європейським Союзом зумовлюють необхідність впровадження європейських стандартів, які нині набули загальнолюдського характеру. Ці стандарти охоплюють демократичні цінності, права людини, принципи правової та соціальної держави, ідеї верховенства права.

У сучасних умовах питання захисту прав дитини набуває особливої значущості, адже ефективне забезпечення правового статусу дітей є одним із пріоритетних напрямів державної політики та суспіль-

ного розвитку. Незважаючи на існування розгалуженої системи міжнародних і національних нормативно-правових актів, що регулюють права дитини, їх реалізація часто стикається з істотними труднощами. Основною причиною цього є розрив між задекларованими нормами й відсутністю належних механізмів їх практичного втілення. Це зумовлює формальний характер багатьох правових положень, які залишаються лише на папері, не забезпечуючи реального захисту інтересів дітей. До того ж, діяльність державних органів, уповноважених на забезпечення прав дитини, характеризується недостатньою координацією, дублюванням функцій, бюрократичними бар'єрами та розмитістю відповідальності. Усе це створює ситуацію, коли ефективна система захисту прав дитини відсутня, а існуючі підходи не відповідають сучасним викликам. В умовах зростання соціально-економічних викликів, зокрема у період воєнних дій та післявоєнного відновлення, питання безпеки та захисту дітей набувають особливої ваги.

Соціальна безпека дітей не виникає стихійно — вона є результатом цілеспрямованої діяльності державних органів, громадських інституцій та суспільства загалом, які за допомогою чітко визначених правових механізмів впроваджують систему заходів для забезпечення прав, свобод і законних інтересів дітей. Ефективне функціонування цієї системи вимагає координації дій різних суб'єктів, що беруть участь у реалізації соціально-захисних програм, а також удосконалення правового регулювання у сфері захисту дитинства. Дієвість правового механізму соціального захисту дітей визначає успішність соціальних реформ, сприяє підвищенню рівня життя та соціальної справедливості, а також зміцненню соціально-економічної стабільності держави.

Таким чином, нагальною є потреба в розробленні цілісного, узгодженого та дієвого механізму, спрямованого на гарантування реального захисту прав дітей в Україні, що відповідатиме як міжнародним стандартам, так і національним потребам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження адміністративно-правового механізму захисту прав дитини перебувають у фокусі уваги багатьох науковців, серед яких можна виокремити таких дослідників, як О.Ф. Скакун, В.І. Абрамова, І.В. Цибуліної, С. Гавраш, Н.М. Опольська, М. Веселова, Н. Коломоєць, Т. Рекуненко, Р. Пилипіва, Н. Хмелевської, І.Г. Бухтіярова, І.В.Бандурко, О. Синегубов, Н. Ортинська, Навроцький О., Дубіна О, Корж-Ікаєва Т та ін.

Метою статті є комплексний аналіз адміністративно-правового механізму захисту прав дитини шляхом визначення його структури, основних елементів та принципів функціонування.

Виклад основного матеріалу

На основі Конвенції про права дитини 1989 року була розроблена доктрина всебічного захисту, яка вимагає від держав визнавати дітей та підлітків суб'єктами з повним набором прав. Отже, держави зобов'язані гарантувати всебічний захист прав у системі правосуддя за допомогою керівних принципів, що дозволяють реалізувати ці права.

Розуміння механізму правового регулювання як універсальної категорії дає змогу розглядати це явище поза межами конкретної галузі права. Механізм правового регулювання представляє собою єдину систему правових засобів, методів і форм, за допомогою яких норми права впроваджуються в суспільні відносини, забезпечуючи впорядкування цих відносин, задоволення правових інтересів суб'єктів і встановлення стабільного правопорядку [1, с. 498].

На думку К.В. Шундікова, використання поняття «механізм» у юридичній науці має значний методологічний потенціал, що допомагає глибше розкривати інструментальну специфіку об'єктів дослідження. Водночас він зазначає, що визначення явища як механізму часто сприймається як самоочевидне, виступаючи радше формально-логічним прийомом без належного методологічного обґрунтування. Проте, розглядаючи структуру позитивного права через ін-

струментальний підхід вчений обґрунтовує введення в правознавчий категоріальний апарат поняття «правовий механізм», яке він розуміє як нормативно об'єктивований, системно організований комплекс юридичних засобів, необхідних і достатніх для досягнення конкретної мети або сукупності цілей. Таким чином, концепція правового механізму відкриває нові горизонти для теоретичного аналізу та практичного застосування правових норм у впорядкуванні суспільних відносин [2].

Литвинов О.М. виділяє кілька значень поняття «механізм» у контексті управлінської науки: по-перше, це сукупність цілей, функцій, принципів та методів, взаємодія яких забезпечує ефективне функціонування соціальної системи; по-друге, це взаємодія різних елементів управління, що характеризується стійкими взаємозалежностями та причинно-наслідковими зв'язками; потретє, це набір адміністративно-правових регуляторів, що властиві певній сфері або галузі, включаючи необхідні правові акти, механізми державного контролю, інформаційне забезпечення та ступінь участі громадян у управлінні; і, по-четверте, це організація практичного здійснення державного управління, що охоплює загальну систему управління, функції спеціальних і інших органів у відповідній сфері [3]. Науковиця Н. Коломоець розглядає механізм як складну систему взаємоузгоджених і взаємодіючих елементів, об'єднаних реалізацією єдиного процесу, спрямованого на досягнення конкретної, чітко визначеної мети, яка водночас є складовою більш комплексної системи. Механізм захисту прав дитини, за цим підходом, формується зі сукупності елементів, кожен із яких у процесі своєї діяльності залучає інші елементи до реалізації своїх повноважень, при цьому зберігаючи загальний баланс у розподілі компетенцій. Таким чином, ефективність роботи механізму базується на взаємодії і координації всіх його складових [4]. О. Воронятнікова визначає механізм як систему різнорідних елементів із різним функціональним призначенням, які в сукупності набувають взаємозалежного та взаємообумовлюючого характеру для досягнення поставленої мети [5].

Виходячи з викладеного, механізм у праві проявляється як цілісна система взаємопов'язаних і самостійних елементів, які функціонують разом для досягнення визначених цілей і виконання певних завдань. Його структура включає динамічну сукупність організованих юридичних засобів, що перебувають у постійній взаємодії й забезпечують досягнення соціально значущих результатів. Механізм стає активним інструментом впливу норм права на суспільні відносини та суб'єктів, слугуючи ефективним каналом реалізації юридичних положень у практичній площині.

У механізмі захисту прав дітей також виокремлюється внутрішня структура, яка забезпечує ефективність і результативність правового впливу в цій сфері. Як і в інших галузях правового регулювання, структура механізму захисту прав дітей складається з основних та додаткових (факультативних) елементів. До основних елементів належать правові норми, що встановлюють стандарти захисту прав дітей, правові відносини, які виникають між дітьми, державою, батьками та іншими суб'єктами у процесі реалізації цих прав, а також процеси застосування правових норм — рішення органів опіки, судові рішення, адміністративні приписи тощо. Центральне місце у цій системі займають саме норми, що регулюють захист прав дітей, і відповідні правовідносини, які забезпечують практичну реалізацію цих норм. До додаткових елементів механізму захисту прав дітей відносяться акти тлумачення законодавства щодо захисту прав дітей, правова свідомість суспільства щодо важливості дотримання цих прав, а також режим правопорядку і законності у сфері захисту та забезпечення прав дітей. Саме наявність цих елементів створює умови для повноцінного функціонування механізму, сприяє ефективному втіленню правових норм у життя й забезпечує реальний захист інтересів дитини.

Кожен складовий елемент цього механізму має власну унікальну функцію у впорядкуванні поведінки осіб та виступає окремим юридичним інструментом адміністративно-правового впливу. При цьому адміністративно-правові засоби застосовуються у

чітко визначеній послідовності, що забезпечує логічність і системність регулювання. В результаті адміністративно-правове регулювання постає як упорядкований процес поетапного використання відповідних засобів з метою впливу на поведінку учасників суспільних відносин і досягнення поставлених завдань [6].

У своєму дослідженні Мороз О., Костовська К. зазначають, що при переході до питання адміністративно-правового захисту прав дитини важливо підкреслити обов'язкову участь органів державної влади, які здійснюють управлінський вплив для забезпечення правового статусу дитини в суспільстві та державі. Вони звертають увагу на те, що ключове значення має саме механізм, за допомогою якого органи державної влади забезпечують права, свободи та законні інтереси дитини, а також сприяють їх розвитку. Науковці відзначають, що під адміністративно-правовим захистом прав, свобод та законних інтересів людини в адміністративному праві слід розуміти сукупність засобів, визначених адміністративно-правовими нормами, які застосовуються уповноваженими органами, посадовими особами, а також окремими громадянами. Ці засоби спрямовані на здійснення процесуальних дій щодо припинення незаконних посягань на права, свободи та інтереси, усунення перешкод у їх реалізації, визнання, підтвердження, поновлення чи примусове виконання прав, а також на притягнення винних осіб до відповідальності у разі порушення відповідних обов'язків [7].

В.В. Галунько трактує адміністративно-правовий захист як сукупність динамічних, тобто активних, дій органів публічної адміністрації, основною метою яких є поновлення порушених прав, свобод та законних інтересів як фізичних, так і юридичних осіб. Цей захист передбачає усунення будь-яких перешкод для реалізації зазначених прав і інтересів через використання правових інструментів адміністративного права. Водночас адміністративно-правовий захист може супроводжуватися застосуванням адміністративного примусу, а також притягненням осіб, які вчинили порушення, до адміністративної відповідальності [8].

Л. Кожура визначає адміністративно-правовий захист як правовий механізм, що має низку характерних ознак. Насамперед, цей захист реалізується виключно у межах правової діяльності органів публічної адміністрації, не поширюючись на інші напрями їх функціонування. Важливою особливістю є те, що адміністративно-правовий захист набирає чинності з моменту вступу в силу нормативно-правового акту, який закріплює та гарантує правовий статус особи.

Окрім цього, він регламентує суспільні відносини, які виникають у процесі реалізації прав і виконання обов'язків, оскільки обов'язки є невід'ємною складовою правового статусу кожної особи. Нарешті, адміністративно-правовий захист обов'язково підкріплений юридичними гарантіями, що встановлюються державою і закріплюються у нормативно-правових актах, забезпечуючи тим самим його дієвість і стабільність [9].

О.П. Алехін до адміністративно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина відносить заслуховування звітів органів та посадових осіб, здійснення контролю, розгляд подань і протестів органів прокуратури, а також перевірки відомостей про порушення прав людини у ЗМІ. Водночас, ці гарантії не повинні обмежуватися лише цими заходами. Необхідний ширший комплекс повноважень органів публічного адміністрування для ефективного захисту прав людини, зокрема дітей, які є особливо вразливими. Актуально також удосконалення законодавства щодо захисту прав дітей у судових спорах, забезпечення належного нагляду за дотриманням прав дитини, особливо права на житло, та надання правової допомоги дітям у складних життєвих ситуаціях [10]. Водночас, реальне забезпечення прав і свобод неповнолітніх залежить не лише від їх офіційного визнання та дотримання на рівні держави, а й від ефективного гарантування можливості безперешкодної реалізації цих прав. Особливе значення у цьому процесі набуває захист від незаконних посягань і забезпечення охорони прав за допомогою спеціальних юридичних гарантій. Таким чином, встановлені державою механізми гарантування здійснення прав і свобод неповнолітніх, які реалізують-

ся органами державної влади, зокрема правоохоронними органами, у тому числі органами внутрішніх справ України, є основною умовою реального існування та захисту зазначених прав.

Законодавчі та соціальні механізми втручання держави у життя неповнолітніх історично були орієнтовані на випадки, коли дитина або підліток перебували у стані соціальної дезорганізації. Спочатку це стосувалося насамперед кримінальних правопорушень та адміністративних проступків, згодом сфера державного втручання розширилася, охопивши також антисоціальну поведінку і ситуації, що становили загрозу як для суспільства, так і для самих неповнолітніх, зокрема випадки життя у бідності чи безпритульності.

Структура механізму адміністративно-правового захисту прав дитини є багаторівневою та включає різні підходи до її побудови. Зазвичай виділяють міжнародний рівень, де діють ключові міжнародні документи і організації, що захищають права дітей; регіональний рівень, який передбачає застосування європейських стандартів і можливість звернення до відповідних судових інстанцій; внутрішньодержавний рівень, що охоплює законодавчі, виконавчі та судові механізми захисту; а також регіональний або місцевий рівень, де забезпечується реалізація прав дітей на місцях. Кожен із цих рівнів має свої завдання і компетенції, а їх взаємодія створює цілісну систему гарантій для ефективного захисту прав і законних інтересів дітей.

На нашу думку, важливим аспектом створення умов для реалізації неповнолітніми своїх прав та свобод є, насамперед, проведення роз'яснювальної роботи щодо їхніх прав, способів реалізації та захисту. Таку діяльність здійснюють органи внутрішніх справ як у межах правоохоронних функцій, так і під час профілактичних заходів. Прикладами можуть слугувати інформативні бесіди з учнями навчальних закладів, індивідуальна робота з родинами, а також виявлення неблагополучних сімей із подальшою підтримкою неповнолітніх у реалізації їхніх прав та свобод. Окрім цього, важливим є створення відповідних умов безпосередньо у підрозділах органів внутрішніх справ. Це передбачає розробку спеціальних методик попередження та боротьби з правопорушеннями серед неповнолітніх, а також підвищення рівня професійної підготовки співробітників, які працюють із цією категорією осіб. Формування таких умов сприяє ефективному забезпеченню правового захисту неповнолітніх та підвищує рівень їхньої правової обізнаності.

Закон України «Про охорону дитинства» визначає охорону дитинства як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для національної безпеки, ефективності внутрішньої політики держави та забезпечення реалізації основних прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток і виховання у сімейному оточенні. Закон встановлює фундаментальні засади державної політики у цій сфері, які базуються на принципі забезпечення найкращих інтересів дитини [11].

Крім того, законодавство визначає, що здійснення соціального захисту дітей та профілактики правопорушень серед них покладається, у межах визначеної компетенції, на такі органи: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей; центральний орган виконавчої влади, що реалізує цю політику; орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей; відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, а також виконавчих органів міських і районних у містах рад; уповноважені підрозділи органів Національної поліції; приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції; школи та професійні училища соціальної реабілітації; центри медико-соціальної реабілітації дітей; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) [12].

Серед нормативно-правових актів, які регулюють захист прав і свобод неповнолітніх, особливе місце займають такі докумен-

ти, як Кодекс України про адміністративні правопорушення (1984 р.), Кодекс адміністративного судочинства України (2005 р.) та Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. Останній визначає організаційно-правові підходи до запобігання та боротьби з домашнім насильством, а також основні напрями державної політики у цій сфері, акцентуючи увагу на захисті прав постраждалих осіб, зокрема дітей. Правове регулювання права дітей і молоді на свободу об'єднання у відповідні організації встановлює Закон України «Про основні засади молодіжної політики» від 27 квітня 2021 року № 1414-IX. Цей нормативно-правовий акт визначає цілі, завдання, принципи, напрями та механізми реалізації молодіжної політики, а також гарантує участь молоді у формуванні та впровадженні такої політики, приділяючи особливу увагу діяльності молодіжних та дитячих громадських об'єднань. Держава значно зосереджує свої зусилля на захисті прав і свобод безпритульних дітей. До відповідних актів, що встановлюють основи соціального захисту та гарантування прав цієї категорії, належать: Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР, «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III, «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» від 2 червня 2005 року № 2623-IV, «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII, а також «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 року № 2342-IV. Вказані закони визначають механізми реалізації соціальної підтримки, гарантії захисту прав та основи правового статусу дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах [13].

Основоположні принципи права — це фундамент правової системи, що визначає її зміст та вектор розвитку. Такі ідеали, як гуманізм, верховенство права, рівність і справедливість, слугують універсальними орієнтирами як для держави, так і для приватних осіб. Вони базуються на загальнолюдських цінностях, впроваджуються через законодавство та судову практику, а їхня специфіка уточнюється відповідно до особливостей кожної галузі права.

Дослідники Веселом М., Дубіна О., аналізуючи положення Кодексу України про адміністративні правопорушення, виокремлюють такі принципи: законність (статті 7, 245 КУпАП); своєчасне, всебічне, повне й об'єктивне з'ясування обставин кожної справи; забезпечення виконання винесеної постанови (ст. 245 КУпАП); виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, а також їх запобігання (статті 6, 245 КУпАП); рівність усіх громадян перед законом і органом (посадовою особою), який розглядає справу (ст. 248 КУпАП); гласність і відкритість провадження (ст. 249 КУпАП); забезпечення права на оскарження рішення у справі (ст. 287 КУпАП); мова судочинства (ст. 12 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», 2016; ст. 268 КУпАП); представництво та/або захист інтересів окремих категорій осіб (статті 270, 271 КУпАП) [14].

Держава, суспільство та громадяни зобов'язані визнати захист прав дітей як самостійну цінність, розглядати дитину як особистість із власними потребами й проблемами, а також дотримуватися всіх норм відповідно до чинного законодавства. Правова система та наукова спільнота визначили особливий соціально-правовий статус неповнолітніх, що реалізується через комплексний підхід до захисту їхніх інтересів, удосконалення гарантій і підтримку розвитку, орієнтованого на добробут дітей. Таке розуміння формує відповідальність державних органів за дотримання прав дитини на всіх етапах її захисту. З наукової точки зору, концепція еволюційної валідності в державному управлінні підкреслює, що кожна людина має обов'язок перед суспільством, який із часом трансформується на відповідальність перед майбутніми поколіннями [15].

Ключовими принципами державної політики щодо захисту прав дітей є: рівність усіх дітей перед законом та недопущення дискримінації; визначеність і дотримання державних соціальних стандартів якості життя дітей; відповідальність посадових

осіб і громадян за порушення прав і законних інтересів дітей; інтегральність, що передбачає міжвідомчу та міжрівневу взаємодію й ефективне партнерство всіх учасників цієї політики; а також принцип гуманізму, який орієнтує діяльність держави на захист інтересів дитини та суспільства [16].

До основних принципів прав і свобод людини, які поширюються на дітей, належать повага до особистості, недискримінація, рівність, універсальність та рівноправ'я. Принцип недискримінації, закріплений у Конвенції про права дитини, вимагає гарантувати дітям усі права незалежно від будь-яких ознак. Принцип першочерговості інтересів дитини означає, що у всіх рішеннях, які стосуються дітей, на перше місце ставляться саме їхні інтереси, що закріплено в міжнародних актах, зокрема у Конвенції про права дитини.Важливим є й право дитини на вільне висловлення своїх поглядів із урахуванням віку та зрілості, що також передбачено міжнародними документами. Принцип дотримання права дитини на життя і здоровий розвиток зобов'язує державу не лише гарантувати право на життя, а й забезпечувати умови для фізичного і духовного зростання, що підкреслено у міжнародних деклараціях і програмах. Окремо виділяється принцип особливого захисту дітей, який передбачає спеціальну підтримку з боку сім'ї, суспільства та держави. Усі ці принципи становлять основу сучасної системи захисту прав дитини [17].

Аналізуючи норми міжнародного права, можна відзначити, що принципи забезпечення прав дітей закріплені у низці ключових міжнародних документів. До них відносяться: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Декларація прав дитини ООН від 20.11.1959, Конвенція ООН про права дитини, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міжнародного усиновлення 1993 року, Конвенція про юрисдикцію, застосовне право, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей, Європейська конвенція про здійснення прав дітей, Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (07.11.2010), а також Декларація про соціальні та правові принципи захисту і благополуччя дитини, особливо при передачі на виховання чи усиновленні на національному та міжнародному рівнях (1986 р.), а також інші міжнародні акти. Всі ці документи визначають основні стандарти і механізми, спрямовані на ефективний захист прав дітей у різних сферах [18].

Волкова І. у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що систему принципів реалізації адміністративно-правового механізму захисту прав дітей формують такі засади: принцип рівності та виключення випадків дискримінації; принцип забезпечення спеціального захисту і сприятливих умов для розвитку; принцип найкращого забезпечення інтересів дитини; гарантія права на ім'я та громадянство; принцип користування благами соціального забезпечення; принцип забезпечення належних спеціальних умов; принцип зростання в любові та піклуванні; принцип першочерговості, а також принцип захищеності дитини від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості та експлуатації [19].

На думку Н. Ортинської, до спеціальних принципів забезпечення прав і захисту неповнолітніх належать: принцип державної підтримки та захисту неповнолітніх з урахуванням їх особливого фізичного, фізіологічного, психологічного, соціального і правового статусу; принцип комплексності правового регулювання питань правового статусу неповнолітніх; принцип всезагальної міжнародної та посиленої охорони й захисту прав і законних інтересів неповнолітніх; принцип пріоритету прав і законних інтересів неповнолітніх над інтересами дорослих; а також принцип пріоритету сімейного виховання. Вчена акцентує, що державна підтримка, охорона і захист дитинства повинні здійснюватися разом із підтримкою та захистом батьківства і материнства, насамперед у сімейному середовищі, яке може бути як природним (кровно-родинна спільнота), так і створеним штучно. Водночас це не виключає необхідності державної підтримки, охорони і захисту дітей поза межами сім'ї.

Держава однаково забезпечує захист прав та інтересів неповнолітніх, які залишилися без сімейної опіки: дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, що перебувають у відповідних закладах системи охорони здоров'я чи соціального захисту, а також безпритульних дітей. Це підкреслює комплексний підхід до створення ефективної системи гарантій прав дитини незалежно від її життєвих обставин [20].

Дослідники відзначають, що у конституціях і законах, які визначають основи конституційного ладу та його взаємодію із суспільством, спостерігається тенденція до формалізації як принципів, так і методів впливу держави на суспільство. Це положення повністю узгоджується із загальноправовим принципом діяльності Національної поліції України, яка, як і всі посадові особи, повинна діяти виключно в межах і у спосіб, передбачені Конституцією та законами України [21].

Створення Національної поліції та наділення її відповідною компетенцією у сфері забезпечення прав дитини має важливе значення для профілактики правопорушень серед дітей, формування у них правомірної поведінки та правової культури. Національна поліція здійснює виявлення, припинення та розкриття злочинів, скоєних дітьми, розглядає заяви про правопорушення, аналізує причини їх вчинення, проводить профілактичну роботу та бере участь у правовому вихованні, розшукує зниклих дітей, а також виявляє дорослих, які втягують дітей у протиправну діяльність. Для тимчасового тримання дітей діють приймальники-розподільники. Особливу увагу слід звернути на діяльність підрозділів ювенальної превенції, до повноважень яких належить безпосередній захист прав і свобод дитини. З 2017 року функціонує Управління ювенальної превенції, основними завданнями якого є профілактика злочинності серед дітей, ведення обліку дітей, схильних до правопорушень, участь у розшуку зниклих дітей, запобігання домашньому насильству та жорстокому поводженню з дітьми. Поліцейські цього підрозділу мають право виносити термінові заборонні приписи кривдникам, що є однією з форм правозахисної та адміністративно-юрисдикційної діяльності [22].

Таким чином, можна відзначити, що засоби адміністративно-правового захисту прав дитини є ключовими інструментами, які забезпечують її адміністративно-правовий статус та гарантують захист у разі порушення. Вони характеризуються імперативністю, публічністю, системністю та обов'язковістю юридичних наслідків, що має особливе значення для ефективного захисту прав дитини в Україні.

Висновки

Узагальнюючи результати дослідження, варто підкреслити, що посилення глобалізаційних процесів і прагнення України до європейської інтеграції висувають вимогу впровадження сучасних європейських стандартів у сфері захисту прав дитини. Ефективне забезпечення правового статусу дітей є одним із пріоритетів державної політики, однак практика свідчить про наявність вагомих труднощів у реалізації задекларованих норм через відсутність належних механізмів, низьку координацію органів влади, дублювання функцій та розмитість відповідальності. Це, в умовах соціально-економічних викликів і зростання загроз, особливо під час воєнних дій, робить питання захисту дітей надзвичайно актуальним. Соціальна безпека дітей не виникає спонтанно, а є результатом цілеспрямованої та скоординованої діяльності органів державної влади, громадських інституцій і суспільства на основі чітких правових механізмів. Механізм адміністративно-правового захисту прав дитини має багаторівневу структуру, включає міжнародний, національний та місцевий рівні, та охоплює комплекс правових норм, адміністративних процедур, діяльність уповноважених органів, участь громадянського суспільства й активну позицію дітей і їх законних представників. Для підвищення ефективності цієї системи потрібно вдосконалювати координацію дій між усіма суб'єктами, запроваджувати дієві механізми контролю та відповідальності, розширювати доступ до правової допомоги, особливо у питаннях житла, опіки, освіти й захисту від насильства. Удосконалення адміністратив-

но-правового захисту прав дитини має відповідати міжнародним стандартам і сучасним потребам суспільства, що дозволить забезпечити не лише формальне, а й реальне дотримання та захист прав дітей, сприятиме їхній безпеці, розвитку й добробуту. Таким чином, формування цілісного, узгодженого й ефективного механізму адміністративно-правового захисту прав дитини є ключовим стратегічним завданням сучасної державної політики України.

Література

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
2. Єршова Н. Поняття правового механізму в контексті публічної політики: міжнародний досвід для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 19. С. 180–185.
3. Литвинов О.М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади): дис. … д-ра юрид. наук. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2010. 432 с.
4. Коломоець Н. Механізм адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні. *Приватне та публічне право*. 2018. № 4. С. 45–49.
5. Воронятніков О.О. Поняття механізму публічного адміністрування сферою санітарного та епідемічного благополуччя населення. *Київський часопис права*. 2021. № 2. С. 60–65.
6. Адміністративне право. Загальна частина : навч. посіб. / [О. В. Кузьменко, І.Д. Пастух, М. В. Плугатар та ін.]. Київ: НАВС, 2017. URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/adm*pravo*zch/nm/lec2.html.
7. Мороз О. Б. Костовська К.М. Поняття та система адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Випуск 72. С. 86-92.
8. Галунько В.В. Адміністративне право України: [навчальний посібник] : [у 2-х томах] / [В.В. Галунько, В.І. Олефір, М.П. Пихтін та ін.]; за заг. ред. В.В. Галунька. Херсон: ПАТ «Херсонська міська друкарня», 2011. Т. 1: Загальне адміністративне право. 320 с.
9. Кожура Л. Адміністративно-правовий захист та охорона: поняття та співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО*. 2015. Вип. 35. Част. І. Т. 2. С. 119–122.
10. Навроцький О. Поняття адміністративно-правових гарантій забезпечення прав дитини в Україні. *European Political and Law Discourse*. 2017. Vol. 4, Issue 1. С. 172–176.
11. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text.
12. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text.
13. Корж-Ікаєва Т. Механізм адміністративно-правового регулювання прав і свобод неповнолітніх: психологічні аспекти. *Юридична психологія*. 2022. № 2 (31). С. 64–73. doi: https://doi.org/10.33270/03223102.64
14. Веселов М., Дубіна О. Принципи захисту прав неповнолітніх учасників адміністративно-деліктних відносин. *Адміністративне право і процес*. 2021. № 2 (33). С. 32–43.
15. Moroz O., Bondar V., Khatniuk Yu. Protection of children's rights as a component of Ukraine's national security. *Social & Legal Studios*. 2023. 6(3). С. 104–110. doi: 10.32518/sals3.2023.104 .
16. Дакал А.В. Актуальні проблеми формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей в Україні. *Державне управління: теорія та практика*. 2013. № 2. С. 100–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp*2013214*. *https://minjust.gov.ua/m/str*2734
17. Стичинська А. Принципи прав і свобод дитини у формуванні державної і міжнародної політики. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 1. С. 76–81. https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-1.13
18. Мамульчик А. Принцип найкращого забезпечення прав дитини як основний принцип адміністративно-правового забезпечення статусу дитини, розлученої з сім'єю. *Юридична наука*. 2020. № 2(104). С. 248–257. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-104-2.28
19. Волкова І.І. Адміністративно-правовий механізм захисту прав дітей. Запоріжжя, 2021. 186 с.

20. Ортинська Н.В. Спеціальні принципи правової політики щодо неповнолітніх. *Вісник НУ "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки*. 2015. № 825. С. 195–198.

21. Алтуніна О.М. Адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування. *Право і безпека*. 2010. № 4 (36). URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc*gum/pib/2010*4/PB-4/PB-4_18.pdf

22. Матусевич А. Місце та роль Національної поліції України в адміністративно-правовому захисті прав і свобод дитини. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 2. С. 488–492. https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.74

ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM FOR PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS: STRUCTURE, ELEMENTS AND PRINCIPLES OF FUNCTIONING

The article examines the current problems of administrative and legal protection of children's rights in the context of increasing globalization processes and Ukraine's aspiration for European integration. It is studied that the implementation of European standards that cover human rights, democratic values and the principles of the rule of law is an important prerequisite for effectively ensuring the legal status of children. The mechanism of legal regulation is considered as a universal category that allows analyzing this phenomenon beyond the boundaries of individual branches of law. It is defined as a system of legal means, methods and forms by which the norms of law are introduced into social relations, ensuring their regulation and stable legal order. It is determined that, despite the presence of an extensive system of international and national regulatory and legal acts, the implementation of children's rights is complicated by the gap between declared norms and practical mechanisms for their implementation, insufficient coordination of state bodies and blurred responsibility. The structure of the administrative and legal mechanism for the protection of children's rights, which consists of international, national and local levels, as well as the main elements: legal norms, administrative procedures, activities of authorized bodies, the role of civil society institutions and the active position of children and their representatives, has been analyzed. It has been established that the effectiveness of the system for the protection of children's rights requires improving coordination between all subjects, implementing effective mechanisms for control, responsibility and access to legal aid, especially regarding housing, care, education and protection from violence. It has been concluded that the formation of effective administrative and legal protection of children's rights must meet both international standards and national needs, which will guarantee not only formal, but also real protection of children's rights, will contribute to their safety, development and well-being, and will also become a key task of modern state policy of Ukraine.

Keywords: Administrative and legal mechanism, protection of children's rights, structure, elements, principles of functioning, administrative law, legal regulation, international standards, state policy, guarantees of children's rights.